

“ואולי זהו בכלל משחק?”

תריסר גיליונות לכתב העת “מעין”

*

רחוב הדשון פנת היחמור.
אנחנו רבים.

*

רמזר מתחלף
אדם.

אבטיח מרסק על הפביש.

*

אני שומעת את פעימות
עפרונה.
אתה כותב לי.

*

צל נופל על מדרכה
על זו שממול יש עוד אור.
ערב.

*

פנסי הרחוב נדלקים.
אתה בא לקראתי.

*

רוח נושב בעשב
אצבעותיך
באצבעותי.

מתוך: ספר העתיד לראות אור
בהוצאת 'מקום לשירה'.

לא מזמן יצא הגיליון השנים-עשר של כתב העת “מעין” וזו הזדמנות טובה לא רק לסקור את הגיליון האחרון, אלא את כלל הפעילות, היצירה וההשפעה שלו. “מעין” החל לצאת לאור בשנת 2005. מייסדיו ועורכיו עד היום הם רועי צ'יקי ארד ויהושע סימון (כתב העת נקרא על שם מעין שטראוס, חברתו לשעבר של סימון). הוא החל לצאת בעקבות פעילות “האקדמיה החופשית”, קבוצת אמנים תל-אביבית שפעלה במשך כמה שנים וקיימה שלל אירועי תרבות ואמנות, ביניהם שיחות של אמנים על יצירתם, מיצג של “כלא” ברזינגוף סנטר כמו גם ערכי ספרות ושירה. ואכן, בגיליונו הראשון הוגדר “מעין” ככתב עת לספרות, שירה, אמנות ורעיונות של האקדמיה החופשית. הוא פרסם ומפרסם שירה, סיפורת, מסות ושירה מתורגמת. יחד עמו יצאו לאורך השנים, אך לסירוגין, גיליונות של מגזין הקולנוע “מערכון”, מגזין האמנות “החדש והרע” וחוברות שירה כמו “שירה מפרקת חומה” שיצאה יחד עם גיליון 6, חוברת “נאמנות באמנות” שיצאה עם גיליון 12 וכמה ספרי-חברות שירה שיצאו יחד עם גיליונות שונים: ואן נויין (עין הכמהין, גיליון 4), נמרוד קמר (אני רוצה לתייק אותך, עם גיליון 5), מיכל דר (גלשן, עם גיליון 6), ארי ליבסקר (הדוקומנטריסט, עם גיליון 9) ורועי צ'יקי ארד (נושאת המטוסים, עם גיליון 11).

“מעין” הוא גם הוצאה לאור, שיצאו בה ספרי השירה מקש הרווח של ערן הדס, באימבאי של רומן באימבאי, המחזה אנרגיות טובות שהציג את פרוטוקול ישיבת ועדת הכלכלה שדנה בתגמולי הגו הטבעי בשנת 2010. בנוסף היו אנשי “מעין” מעורבים יחד עם כתבי העת “אתגר” ו”הכיוון מזרח” בהפקת אדומה - אסופת שירה מעמדית בשנת 2007, ויחד עם כתבי עת אחרים ו”גרילה תרבות” - בהוצאת לצאת! נגד המלחמה בעזה בשנת 2008 כמו גם שידון המהפכה בעת מחאת האוהלים בקיץ 2011.

“מעין” החל לצאת באותה תקופה שבה יצאו שלל כתבי עת, שהבולטים בהם היו “מטעם”, “הוי”, וכן “דקה”, “מאגמה”, “אלמנך” ו”כתם”, ותכליתו היתה להשמיע קול צעיר מרדני ופרוע יותר ממה שהורגלה לו השירה העברית. גישה זו באה לידי ביטוי בשלל היבטים: בכך שגיליונותיו הודפסו על נייר עיתון זול ונגיש יותר מאשר כתבי עת עד אז; מחירו היה 17 שקלים - שכר המינימום השעתי באותה עת; הגיליונות נמכרו לא בחנויות ספרים ממוסדות אלא בחנויות פרטיות ובפיצוציות וכך הונגשו לקהל שאיננו דווקא קהל קוראי השירה ובכך גם ייצגו עורכיו תפיסה ש”מעין” הוא עממי, נגיש וקליל יותר מכתבי עת אחרים. ואכן “מעין” הופץ בשלושת אלפים עד ארבעת אלפים עותקים לגיליון, כמות בלתי נתפסת ביחס לכתבי עת לספרות. גישת העורכים הובעה בתמצית בפתח הדבר של הגיליון הראשון במשפט הראדאיסטי: “בסטנדרטים המוכרים והרווחים, לא ברור מאילו אפילו כי זו שירה. ואולי זהו בכלל משחק?”

גיליונות כתב העת נתנו במה לכותבים לא מוכרים וגם ליוצרים באמנות פלסטית. חלקם הפכו מוכרים משך השנים, אחרים פחות. בין הכותבים שלקחו חלק בגיליונותיו השונים אפשר למנות את יוני רו פורטוגלי, מרחב ישרון, אהרן שבתאי, נעם פרתום, יודית שחר, ברעז לביא, ערן הדס, זהיה קונרוס, שלמי חתוכה, תומר גרדי, ראגי בטחיש, עדי עסיס, שגיאל אלנקור, נעמה גרשי ורבים אחרים. (גילוי נאות: גם לי היתה הזכות לפרסם בשלושה מגיליונותיו).

מתחילת יציאתו הביע “מעין” מרד בתפיסה המקובלת של עריכת כתבי עת ספרותיים. כך למשל בבחירה לכלול בגיליון הראשון של כתב העת את “ארבעה מכתבים לשר לביטחון פנים” מאת רומן באימבאי - מכתבים שהופנו ב-1999 לשלמה בן עמי שכהן כשר לביטחון פנים - בבקשה לסיוע ממלכתי לאמנות. זאת יחד עם מסות על נושאים אקטואליים וספרותיים ואפילו ריאיון עם איש הימין משה פייגלין (לימים חבר כנסת) שהתפרסם לראשונה באתר הימין ‘דעות’.

תפיסת עולמם של עורכי “מעין” מובעת בבירור בפתח דבר שבכל גיליון, ומתוך כך אפשר לעקוב אחר ההתפתחות בתפיסת העולם, כמו גם אחר מה שנתר כעקרונות בסיס של כתב העת. בפתח הגיליון השני כתבו העורכים: “מעין” מדבר על החיים, החיים שאנחנו מכירים מתחוללים בלעדי ניקוד. אף אחד ממשוררי ‘מעין’ לא מנקד בעצמו את שיריו, ולכן הוספת הניקוד היא תוסף ולא רקמה טבעית של השירים.” תפיסה זו באה לידי ביטוי החל בגיליון השני (בראשון היו עדיין שירים מנוקדים). בהמשך פתח הדבר נכתב: “ניתן כותל הבטון בין ‘שירה’ ובין ‘החיים’ הוא המהלך הבסיסי של מעין”. כלומר, השירה צריכה להתאים לחיים, להשפיע עליהם, להיות חלק מהרקמה של החיים היומיומיים.

בפתח הדבר לגיליון השישי כתבו העורכים: “מעין” הוא עיתון מהפכני בכך שהוא לא רוצה לתת תשובות על השאלות המוכרות, הוא רוצה לשאול שאלות חדשות. הוא לא רוצה לפתור בעיות ולהטילא טלאים על נקבים ושפשופים, הוא רוצה להיות הקרע בעצמו. הוא לא מגיב, אלא הבעיה עצמה.” כלומר, תפיסת עולם של חוסר מוכנות להשתלב במצב הקיים, אלא מרידה עקרונית בו, היות “הקרע עצמו” המעיד על הבעייתיות, במקום ניסיון לתיקון נקודתי.

בגיליון 8 שיצא לאחר מחאת קיץ 2011 טענו העורכים כי לשירה, ומתוך כך לכתב העת, היה חלק בקידום המחאה:

אם להשתמש בדברי שרת המשפטים איילת שקד, צריך להחרים את המחרימים."

גם גיליון זה נותן במה ליצורים מוכרים/מוכרות ביניהם סיגל בן יאיר, ערן הדס, שגיא אלנקוה ונוית בראל, ויוצרים בלתי מוכרים ואף כאלה שזוהו להם פרסום ראשון.

הגיליון נפתח בשיר 'בית' של המשוררת הקנייתית שהיגרה לאנגליה, ורסאן שייר, בתרגום רעות בן-יעקב, המדבר על מצוקת הפליטים המודרניים בעזיבת מולדותיהם. הוא מסתיים במילים: "אף אחת לא עוזבת בית עד שהבית הוא קול מיוזע באחנך/ שאומר -/ תעזוב/ תברחי ממני עכשיו/ אני לא יודע מה קרה לי/ אבל אני יודע שכל מקום/ יותר בטוח מכאן." הבחירה בשיר זה היא לא רק ניסיון להביא קול של משוררת מעניינת, אלא היא מביאה גם את קולם של פליטים מאפריקה ומתריסה כלפי שלטון מתנגח או אדיש. עוד בגיליון השיר 'קוריאם עזריאלי' של אלון בר, על אמו שעברה כמוכרת במקום ולבסוף, במהלך שירי מורכב ונאה, מתאחדת דמותה עם מגדלי עזריאלי.

השיר 'אלרט: טרנסלייט' של הדס חרף פשטותו, מייצר מהלך מעניין בכך שהאופן שבו הוא כתוב מאפשר

להקלידו כתוכנה, ואף תוכנה שניתן לכתוב בעברית, דבר חריג ולמעשה לא קיים. זה ביטוי חלקי לניסויים השיריים של ערן הדס ביחס שבין מחשוב לשירה.

שיר מעניין של גרא דויד בשם 'קבלתי הערה' הוא שיר אופייני לכתב העת: השיר שזור שלל אמירות מקובלות בצורה נוסנסית, ועניינו ביקורת על אופן העיסוק הנרקסיסטי קפיטליסטי בכאן ועכשיו של הדרו הנוכחי: "מיי גאד שתיתי שלושה רד בול אחד אחרי השני/ אני טרנסג'נדר?/ אולי לא אשלם חשבונות?/ רזיתי/ ככה זה יוגה חמודה שלי/ אולי אני גבר?/ מה אין מה לעשות הלילה?/ בוא נקנה קוקה נעוף/ הוא לא בא לפתיחת תערוכה שלי מעניין מה קרה לו/ אפשר צ'ייסר טובי/ עוד אחד/ אאא אני בחיפה/ שמעת על השריפה?/ בוא נעשה סלפי", וכך השיר ממשיך.

כתב העת "מעין" הוא מרכזה של מגמה בעולם השירה העברי - מרידה בשירה המאופקת, המסודרת ואף המנוקדת. במקומה הוא מציג שירה בלתי מחויבת, מחויבת, דאדאיסטית אפילו, מרדנית ופוליטית. הפוליטיות איננה רק בבחירה האמנותית, אלא גם בהיות "מעין" ציר משמעותי בעשייה הפואטית והפוליטית של העשור האחרון. זאת בבחירה להוציא ספרים וחברות של מחאה, במעורבות בתהליכים ובפעילויות בעולם השירה, כפי שפירטתי לעיל.

השפעת "מעין" על השירה העברית היא גם בכך שנתן במה למשוררים צעירים ולא מוכרים (שנהפכו למוכרים בינתיים), בכך שהעלה תפיסה לגבי השירה העברית שהיום הופכת למקובלת - של שירה חופשית כפי שכמעט ולא נראתה בשירה העברית עד אז: בלתי מנוקדת, נעה בין שלל נושאים וורסטיליות סגנונית גדולה. השפעת "מעין" התבטאה גם בכך שעודד את האמירות הפוליטיות של השירה והמשוררים וסייע לכותבים יחידים וגם לקבוצות משוררים לבטא מרידה במסדר ספרותי. היבט קטן של השפעה זו אפשר לראות למשל בשיר שפרסם ב'עיתון 77' המשורר דוד נאו בוחבוט בגיליון שעסק בפוליטיקה ובספרות, ובו הדגים באירוניה "שיר סטנדרטי למעין" ונותן ביטוי לעובדה שכתב העת כבר יצר שפה וסגנון משלו, שניתן לחקותם ולהתייחס אליהם.

"כיום ברור מהו חלקה של השירה הישראלית במחאת ההמונים של קיץ 2011. יותר מכל תחום אמנותי אחר, השירה - ששצפה דרך אסופות וכתבי העת ודרך אירועי שירה במפעלים השוכתים ובכירות הסואנות - חזתה את הנהירה ההמונית לרחובות וקראה לה. מאז הגיליון הראשון, 'מעין' תמיד הציע געש מהפכני מול הנוסח המוחלש, המכובד והמדכא שנהוג כאן כחלק משבכי העידן הפסיכולוגי והמופרט."

בגיליון 9 כתבו: "ניתן לראות במעין כתב עת, אבל זו תפישה משמימה וצרה. מעין הוא מצע פואטי לתנועה, לפעלתנות שלא מרכינה ראש בפני המשטה, לאיחוד ההוץ-צבא ששולט בין הים והנהר בעשורים האחרונים." לאור הצהרות המרד, החיכוך או "היות הקרע", ההצהרה שניתנה בפתח הדבר של גיליון 11, במלאות עשור להיווסדו ולאחר מבצע "צוק איתן", הציגה תפיסת עולם אופטימית למדי, הבאה לקדם שינוי חיובי: "לא יהיה שינוי לטובה ללא תקווה, לא תהיה תקווה ללא עיניים נוצצות. ומעין קיים גם עבור הזיק באישון. בעשר השנים האחרונות, מעין הוא פנס רחוב, קנטון של הומור, חושניות, מאבק, ארטיקה, כיף ואהבת אדם. מרגע הופעתו של הגיליון הראשון ב-2004, עולם השירה בישראל עבר שינוי יסודי: סביבנו נבנו מפעלי שירה, גם על ידי אלה שלא חולקים את תפישותינו. השירה, שהיתה פעם ישימון לח, הפכה לזירה שוצפת של כוחות מעניינים. העובדה שיש זירה לקטטות הללו לא ברורה מאליה." זאת הם מסבירים בעזרת הטקסט הבא: "רבים מתמכרים לעיסוק במצב הביש, כאילו המטרה היא לא להשתחרר ממנו, אלא לערוך סקירת מלאי חדשות לבקרים ולהתחרות בניבוי עתיד איום יותר. כיום נראה שאמירה שאין בה ייאוש, אלא תקווה, שחושבת שיש אפשרות למקום טוב יותר אם נקום על רגלינו, שיודעת שלצד הביזה והנישול ישנם גם חיים והנאה באזורנו (לריסה מילד מהדהדת את הנושא הזה בשיר בגיליון), אינה במסגרת נימוסי השולחן של התקופה. כאילו עצם השמחה, השינוי והאמונה באדם הם נכסיו של הימין, כאשר הכוחות המתקדמים לוקחים על עצמם להיות מחסנאים כעסנים של רטנטות, מלחמת מאסף וראיית שחורות, לצד שמירה יעילה על ניקיון המחנה. במקרה הטוב, נצליח להסיר תשדיר פרסום על ידי עצומה או איום במרד צרכנים דרך הפייסבוק, או נתמקד בשינוי עצמי ואיפוק, נוסח 'פוליטיקת סלפי', כאילו הבעיה נמצאת בנו."

גיליון זה מציג "מעין" שהתבגר, תהליך סביר לכתב עת בן עשור, שהוקם ככתב עת מורד על ידי יוצרים בשנות העשרים לחייהם, שהגיעו אל שנות השלושים של חייהם, והם מחפשים שינוי אמיתי ולא דקלרטיבי. ועוד יש להביא בחשבון את האכזבה מתוצאות מחאת קיץ 2011, וההתפכחות ממנה.

אפשר לראות את היותו של "מעין" תופעה תרבותית כוללת בהוצאת גיליונות "מעורבן", כתב עת לקולנוע שיצא עם כמה מגליונותיו של כתב העת, ועניינו ביקורת על סרטים ישראליים וזרים, ומאמרי רחב על הקולנוע הישראלי. "מעורבן" הרחיב את השיח על קולנוע בישראל גם בהקשר פוליטי-קולנועי גם בהקשר להתרחשויות בעולם הקולנוע הישראלי. כך המוסף "החדש והרע", שהיה גם שמו של חלל עבודה אמנותי בתל אביב בטרם יצא כתב העת לאור, והחל משנת 2013 - של חלל תצוגה בחיפה.

גיליון 12 התפרסם לאור האירועים הפוליטיים במדינה. הפעם היתוספה אל הגיליון החוברת "נאמנות באמנות" המכוונת למחאה כלפי ההתקפות על חופש הביטוי בכלל, ומול שרת התרבות מידי רגב בפרט. כריכת החוברת נשאה את תמונתה של השרה והיא נפתחת במכתב ויתור על מימון משרד התרבות. בחוברת עצמה הופיעה תמונתה של שרת המשפטים איילת שקד ותצלומי עבודתה של אמנית המייצג נטלי וקסברג-כהן שנחקרה והוטרה על ידי המשטרה על מיצגי האמנות שלה, וסיפור קצר שכתבה. בהקדמה לגיליון נכתב: "גיליון 12 של מעין הוא הראשון שיוצא בלי תמיכת משרד התרבות, כמחאה על קמפיין ההסתה היוזם של הממשלה להציג את היוצרים כאויבי הציבור והפגיעה במוסדות התרבות הערביים. אף שאנחנו תומכים במימון ציבורי של תרבות, לא מכל ממשלה ראוי לקחת כסף.